

АКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

© Поліщук Н. О., 2016

Розглянуто суспільно-політичну лексику й термінологію, яка стала невід'ємним компонентом мови сучасних засобів масової інформації; заналізовано лексико-семантичні процеси, які відбуваються в мові ЗМІ початку ХХІ ст.; виявлено тематичні групи суспільно-політичної лексики й термінології; зілюстровано особливості вживання політичних інновацій в авторському тексті.

Ключові слова: українська мова, суспільно-політична лексика, термін, інновація, семантика, публіцистичний текст.

In this the article terminological lexics is reviewed. This lexics has become an integral part of the language of contemporary massmedia. The lexical and semantic processes which take a place in the public relations at the beginning of the 21th century are discussed. Its thematic groups terminological lexics have been identified and features of usage in author texts are illustrated.

Keywords: Ukrainian language, terminological lexics, term, innovation, semantics, publicist text.

Мова підстилю ЗМІ початку ХХІ ст. засвідчує всі ті докорінні зміни, що відбуваються сьогодні в українському соціумі, передусім у політичній, економічній, науково-технічній і культурній царинах. Постає нагальна потреба позначати нові поняття та явища.

Функціонування суспільно-політичної термінологічної лексики в мові сучасної публіцистики тісно пов'язане з виникненням неологізмів, що номінують численні нові реалії та поняття, породжені часом.

Поява лексичних інновацій – процес перманентний і зумовлений насамперед розвитком економіки, науки, техніки, культури, новими історичними процесами державотворення, формування сучасного мислення, пошуками адекватних засобів мовного вираження. Виникнення нових слів у різні періоди історії української мови відбувається неоднорідно, з неоднаковою інтенсивністю. Протягом останнього десятиріччя, порівняно за короткий часовий проміжок, лексико-семантичну систему української мови поповнено величезною кількістю різноманітних інновацій.

Нові слова й вислови були в полі зору О. А. Стишова, О. А. Семенка, С. Й. Караванського, Ж. В. Колоїз, З. Е. Фоміної. Поняттям «суспільно-політична лексика» послуговуються чимало українських (А. А. Бурячок, В. В. Жайворонок, О. О. Мороз, І. В. Холявко, І. М. Кочан) і зарубіжних (Т. Б. Крючкова, І. Ф. Протченко, Н. Г. Юзефович) лінгвістів. Покликаючись на них, у статті розглянуто функціонування суспільно-політичної лексики й термінології в засобах масової інформації та узагальнено, які саме інновації політологічного характеру переважають у мові мас-медіа.

Отже, об'єктом дослідження є суспільно-політична лексика і термінологія в мові сучасних мас-медіа, дібрана з газет «Дзеркало тижня» (Д. т.), «Газета по-українськи», «Високий Замок» (В. З.), «Українська правда» (У. п.) за період 2014–2016 рр.; предмет дослідження – функції заналізованих одиниць у газетному тексті. Мета – простежити появу нової лексики й термінології в публікаціях політичного спрямування, виявити її тематичні групи, з'ясувати особливості вживання в публіцистичному тексті.

Поява лексичної чи семантичної інновації завжди чимось зумовлена. На думку знаного українського мовознавця, проф. В. В. Жайворонка, «або з'явилася потреба в слові, знакові нового поняття (яке саме по собі і потреба в якому завжди передують слову), або постала необхідність поповнення того чи іншого семантичного поля новою чи оновленою функціональною одиницею, або ж новий (додатковий чи оновлений) зміст старого поняття (тобто нова семема) вимагає нової форми, отже, нового слова» [1, с. 35]. Зазвичай саме завдяки сучасній публіцистиці, яка активно використовує нові лексичні одиниці, вони «поширюються серед мовців, проходять апробацію на доцільність використання і засвоєння, на відповідність системі мови, а згодом проникають і в інші функціональні стилі і після фіксації в загальномовних словниках дістають нормативну кодифікацію» [10, с. 241]. Відмова від колишніх соціальних, економічних, політичних і духових засад «значно прискорила, вивела на поверхню еволюційно підготовлені процеси в мові і насамперед у її словниковому складі, який на початку XXI століття переживає неологічний бум» [6, с. 55].

Неологізми – складний і неоднорідний масив лексики. У сучасній лінгвістиці існують різні тлумачення науковців щодо лексичних інновацій. Ми визначаємо неологізми як «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті. Новизну цих номінацій усвідомлюють мовці» [10, с. 46].

За нашими спостереженнями, у новітніх мас-медіа інновації політологічного змісту сконцентровано навколо понять, пов'язаних із: тенденціями сучасного цивілізаційного процесу – *євроінтеграція, реінтеграція, експансія, багатовекторність, неоглобалізм, лібералізація, екстремізм, радикалізм* тощо, політичними кампаніями, рухами, доктринами – *геополітика, позаблоковість, клептократія, декомунізація, анексія, інвазія, деескалація* тощо; соціальною стратифікацією суспільства – *істеблішмент, люмпен-пролетаріат, середній клас*. Такі лексичні одиниці в тексті можуть набувати нових значень або відтінків значень. Порівняймо: «**Екстремісти** протягом багатьох років погрожували працівникам *Charlie Hebdo*. Тому ми маємо разом стати на захист демократичних цінностей», – заявив президент Франція Франсуа Олланд у спеціальному зверненні до співвітчизників з Єлисейського палацу у зв'язку з терактом, що стався у Парижі 7 січня у редакції журналу *Charlie Hebdo*, та закликав співгромадян до національної єдності перед обличчям **тероризму**» (У. п. 7 січня 2015 року); «Справжня влада означає те, що ти можеш отримати бажане без застосування насильства. Росія була набагато сильнішою, коли Україна виглядала незалежною країною, але була **клептократією**, в якій Путін міг смикати за ниточки», – заявив президент США Барак Обама» (В. З. № 30, 10–16.03.16). «Нарешті при визначенні політичних і патріотичних симпатій на Донбасі чітко позначився соціальний вектор розподілу. Більшість прихильників проросійських ідей – пенсіонери, безробітні й **люмпен-пролетаріат** із депресивних районів Донбасу» (Д. т. № 12, 04.04.14).

Мову підстилю ЗМІ початку XXI ст. збагачено численними суспільно-політичними лексичними й семантичними інноваціями, серед яких, на думку О. А. Стишова, можна розрізнити неологізми різного статусу: 1) **лексемі-неологізми**; 2) **текстові інновації**.

Новітні засоби масової інформації репрезентують такі лексемі-неологізми, як *люстрація, децентралізація, ратифікація, інавгурація, ідеологема, геноцид, етноцид*, що позначають процеси, явища розбудови і становлення держави.

Серед масиву лексем-неологізмів розрізняємо **власне неологізми** – слова, із рисами абсолютної новизни як щодо форми, так і щодо змісту. Гостра потреба в номінації нових понять і явищ виникає у зв'язку з динамічним розвитком суспільно-політичного життя як в Україні, так і в світовому масштабі. Такі лексичні інновації – «свідки» доби – превалюють серед зібраного фактичного матеріалу: *імплементація, деескалація, ратифікація, реінтеграція, трани, істеблішмент, карт-бланш, теракт, брифінг, коаліція, омбудсмен* тощо. Порівняймо: «Якщо взяти до уваги не змістове наповнення

революційної і постреволуційної риторики, не гасла чи **ідеологеми** (хай хаотичні й сирі, та все ж ідеологеми), а логіку подій, то можна було б прийти до простого висновку: влада остаточно втратила в Україні свій пострадянський пієтет серед людей» (Д. т. № 25, 11.07.14); «41 країна ООН засудила систематичні порушення прав людини і зловживання з боку російської влади на анексованому півострові Крим. Це примусова та ретроактивна **імплементація** російського законодавства, нав'язування російського громадянства, політично вмотивовані тюремні ув'язнення та судові переслідування, обмеження прав на свободу висловлювань, залякування журналістів, систематичне переслідування та дестабілізація роботи ЗМІ, які мовлять кримськотатарською та українською мовами» (В. З. № 31, 17-23.03.16). «**Деескалація** конфлікту на Донбасі має передбачати відведення військ і техніки від лінії розмежування, яка закріплена Мінським меморандумом від 19 вересня 2014 року. На цьому зійшлися лідери України, Німеччини та Франції – Петро Порошенко, Ангела Меркель і Франсуа Олланд під час телефонної розмови» (Д. т. № 1, 16–23 січня 2015 р.).

Окрему групу, домінантну обсягом і досить своєрідну, становлять **новотвори** – лексичні одиниці, яким властива новизна форми (відомі морфеми виступають у незвичних поєднаннях, утворюючи слова із зовсім новими значеннями). У новітніх мас-медіа **новотвори** суспільно-політичної царини сконцентровано навколо понять, пов'язаних із тенденціями сучасного політикуму, політичними кампаніями, рухами, доктринами: *правоцентристський* (який стосується правого центру – проміжної між правими й лівими політичної сили, – яким властива помірна реакційність), *неоавантюрний* (який здатний на нові ризиковані й сумнівні дії), *політструктуризація* (процес чіткого оформлення політичних структур), *підмандатний* (який діє за мандатом ООН), *політиканство* (безпринципна політична діяльність заради власних інтересів), *деолігархізація*, *деокупація*, *етнополітика*, *державотворення*, *націобудівництво*, *декомунізація*, *євроспільнота*, *євротрансформація*, *багатовекторність*. Порівняймо: «Екс-президент України Леонід Кучма, який протягом десяти років свого президентства реалізовував політику **«багатовекторності»**, орієнтуючись одночасно і на Захід, і на Росію, прийшов до висновку, що Сполучені Штати – найбільш надійний союзник України» (Д. т. № 23, 26.06.14); «**Етнополітика** Української держави ніколи не була консервативною структурою з ортодоксальними традиціями, навпаки, в ній завжди вгадувалася толерантність і миролюбне ставлення до всіх представників нацменшин» (В. З. № 86, 19–25.06.14). «Необхідна термінова **деолігархізація** країни «зверху», щоб не допустити її «знизу», бо тоді вона може бути з вилами та ломаччям, а головне – з вогнепальною зброєю в широкому асортименті» (У. п. 6 січня 2015 р.). Новотвори виконують не тільки номінативну, а й експресивну функцію. Експресивно-стилістичне насичення лексичної одиниці в більшості випадків пов'язане з її семантичним оновленням і розширенням контексту вживання.

У мові публіцистики суспільно-політичного спрямування серед лексем-неологізмів розрізняємо **семантичні неологізми** – слова, у яких нове значення передає форма, наявна в мові. У семантичній структурі таких лексичних одиниць виникає ще один лексико-семантичний варіант за збереження всіх попередніх. Прикладом можуть слугувати такі семантичні неологізми: *соціальний ліфт*, *парламентські канікули*, *урядова штаб-квартира*, *міністерський портфель*, *партійний капітал*, *нормандська четвірка*, *стратегічна сімка*, *політичний притулок*, *фракційні торги* тощо.

Варто зазначити, що лексеми-неологізми сучасної доби, активно функціуючи в мові новітніх мас-медіа, міцно входять у повсякдення, зреалізують свою семантику, озвичаються в мовній практиці, утрачають свою новизну, перетворюючись в одиниці загальномовного словника. Переважна більшість таких інновацій увійшли або мають перспективи входження до спеціальних та загальномовних словників. Неабияку роль у цьому процесі відіграють і смаки мовців, певним чином – мовна мода, що її пропагують сучасні ЗМІ.

Текстові інновації також пов'язані з усвідомленням соціально-політичних процесів, що відбуваються у світі й Україні, проте не мають статусу потенційно кодифікованих лексем. Такі лексеми політологічного змісту, як *коаліціант*, *доларизація*, *непідписант*, *білосердешні*, *опоблоківці*, *ударівці* та ін. належать до текстових інновацій. Це терміни ідеології, політики, частково військової справи, також

перифрази, загальноновживані найменування, метафори, навіть власні імена, за якими може стояти певний комплекс політичних уявлень і понять, асоціацій. До них належать і такі широко вживані останнім часом інновації політологічного забарвлення, як *тушка* (термін, на ознаку, коли народний депутат ВР України переходить від однієї політичної сили, від якої він балотувався, до іншої. Такого перекинчика називають «тушкою». Термін також уживають щодо депутатів, котрі у важливих питаннях голосують за постанови на боці фракцій, до яких не входять і до яких їхні виборці не обирали); *тітушки* (термін з'явився у травні 2013 року й походить від прізвища спортсмена Вадима Тітушка; набув поширення від листопада 2013, у період Євромайдану) – збірна назва найманців, зчаста злюмпенізованих кримінальних елементів, гопників, молодиків, і спортсменів також, які тогочасна влада використовувала для застосування фізичної сили й участі в масових сутичках, зокрема, для перешкодження діяльності опозиційних активістів і для дій проти вуличних протестів: провокацій, підпалів машин, залякування, побиття та розгону демонстрацій, впливу на процес голосування на виборах тощо», *кнопкодави* (англ. *button pusher*) – народні депутати, котрі на пленарних засіданнях Верховної Ради голосують чужою картою, а також особи, які надають кнопкодавові для голосування картку чи її дубліката. Ширший термін, що виник у журналістському середовищі і стосується явища, яким є практика неособистого голосування, – *кнопкодавство*. Уживають інші назви цього явища – *піаніст*, *піанізм*, *голосування в темну*, *заочне голосування*, *багатоверстатник*, *багатоверстатне голосування*, *голосування за себе й за того хлопця*, *рояльне голосування* тощо. Саме вони й становлять текстові інновації, у яких слово набуває додаткового значення в публіцистичному стилі. Наприклад: «Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) вдруге погіршив прогноз розвитку української економіки і тепер очікує її зниження на 0,5 %. А також вважає, що ризиками для стабільного розвитку української економіки залишаються проблемні банківські кредити і значна **доларизація фінансового сектора**» (Д. т. № 16, 10.05.13); «Спікер українського парламенту Володимир Гройсман обіцяє зайнятися **«кнопкодавами»**. Він збирає робочу групу з депутатів та профільних фахівців щодо напрацювання змін для унеможливлення неперсонального голосування» (У. п. 2 лютого 2015 р.).

Кількісно обмежену групу **текстових інновацій** у зібраному фактичному матеріалі становлять **трансформації** – слова, у яких нову форму поєднано зі значинами, що передавали раніше іншими лексичними засобами (слова, у семантичній структурі яких виникає ще один лексико-семантичний варіант і збережено всі попередні). Прикладом можуть слугувати інновації *ленінопад*, *ілічепад*, *прем'є-ріада*, *коаліціада*, *байденотерапія*. Порівняймо: «Наталя Балюк, головний редактор видання «Високий Замок»: «Коли спостерігаєш за тим, як розгортається брудна політична інтрига навколо **прем'єриади**, складається враження, що наші доморощені політики надихнулися сюжетом популярного американського серіалу «Картковий будинок» про закулісся американської політики, зокрема про те, як головний герой безжалісно знищує політичних конкурентів» (В. З. № 31, 17–23.03.16). «Хоч у депутатів вистачило совісті не явити перед Джо Байденом напівпорожню залу, та від звички «щоб то його зробити, коли нічого робити (газети почитати, мобількою побавитись чи подрімати?)» народні обранці під час сеансу **байденотерапії** відмовились. Слухали уважно» (В. З. № 137, 10–16.12.15).

У мові підстилю ЗМІ досить інтенсивно функціують індивідуально-авторські неологізми, або, як їх ще називають, **оказіоналізми**. Процес демократизації в мові новітніх мас-медіа, розкутий стиль працівників ЗМІ, знання іноземних мов сприяють творенню індивідуально-авторських неологізмів, напр.: *владовершитель*, *недолюстрація*, *золотобатонник* тощо. Їх варто розглядати, як «складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) і асистемного (ненормативність, функціональна й емоційно-експресивна зумовленість, створення для ситуативних потреб) характеру» [10, с. 47]. Оказіоналізми творять художники слова, публіцисти тощо з певною стилістичною метою – посилення експресивності тексту, увиразнення ситуації, образу, фрагменту дійсності. На відміну від мовних неологізмів, індивідуально-авторські неологізми частіше виконують не номінативну, а когнітивну, експресивно-оцінну функції, зрідка закріплюються в літературній мові, не потрапляють до загальнономовних словників. Порівняймо: «Народні обранці *леліють*

думки не лише про “догройсманівські” зарплати, а й про дармові депутатські квартири» (В. З. № 137, 10–16.12.15). «Одна річ – жорстка розмова за зачиненими дверима (що це таке у виконанні Джо Байдена, відчули і президент Порошенко, і прем’єр Яценюк), інша – публічний прочухан для українських “владовершителей”» (В. З. № 137, 10–16.12.15).

Отже, сфера сучасних українських ЗМІ засвідчує: мова живе, еволюціонує. Досліджені джерела віддзеркалюють такі лексико-семантичні процеси, які відбуваються в мові новітніх мас-медіа політичного спрямування, як неологізація; поява значної кількості запозичин, зокрема англіцизмів, що надто швидко адаптуються в сучасній українській мові. Інтенсивне використання в новітніх українських мас-медіа інновацій політологічного спрямування свідчить про пошук нових свіжих найменувань, прагнення до точності, об’єктивності, емоційності та експресивності.

1. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / В. В. Жайворонок // *Мовознавство*. – 1999. – № 6. – С. 32–46. 2. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2008. – 336 с. 3. Колоїз Ж. В. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації // *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія. : Філологія*. – 2005. – № 659. – Вип. 44. – С. 6–11. 4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. пос. / І. М. Кочан. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с. 5. Кочерга О. Українські термінологічні словники довоєнного періоду в бібліотеках Києва та Львова / О. Кочерга, В. Кулик // *Вісник АН України*. – 1994. – № 4. – С. 55–61. 6. Навальна М. Динаміка лексикону української періодики ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К., Ін-т укр. мови; ВД Дмитра Бураго, 2011. – 328 с. 7. Нецименко Г. П. Динаміка речового стандарту сучасної публічної вербальної комунікації: Проблеми. Тенденції розвитку / Г. П. Нецименко // *Вопросы языкознания*. – 2001. – № 1. – С. 98–132. 8. Сербенська О. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа / О. Сербенська // *125 років Наук. тов-ва ім. Шевченка : зб. наук. пр. [і матеріалів, присвяч. ювілею тов-ва]*. – Л., 2001. – С. 158–177. 9. Ставицька Л. О. Дискурс помаранчевої пристрасти. – К. : Критика. – 2005. – № 3. – С. 3–16. 10. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – 2-ге вид., переобл. – К. : Пугач, 2005. – 388 с. 11. Фаріон І. Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова : монографія / І. Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 328 с.